

N:o 112.

Af herr **Lindhagen** m. fl., om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående stadgande af koncession för förvärf och utnyttjande af skogar utaf större omfattning m. m.

På det utvecklingsstadium, hvori jordfrågan för närvarande befinner sig hos oss, kan man där urskilja två hufvudspörsmål. Det ena är ombesörjandet af jordbruk och bostäder, det andra socialisering af de naturtillgångar, vid hvilka ett gemensamt allmänt intresse äro knutna, nämligen skogar, grufvor, vattenfall, torfmossar äfvensom större fiskevatten. Det senare af dessa två ämnen är nu så pass genomdiskuteradt, att tiden bör vara inne att söka få ett mera enhetligt grepp på detsamma. Hvad man redan af nutiden minst kan begära är att, utan hämmande band på det sunda näringslivet, dels förebygga de skador, som tillskyndas näringarna och andra allmänna intressen genom ett obundet enskildt monopol till dylika naturrikedomar och dels förbehålla framtidens människor utvägar att på detta fält ordna sig efter sina behof och önskningsar. Ett mål måste visserligen vara att förvandla dessa naturtillgångar till allmän egendom. I den mån detta ej ännu kan eller bör ske, återstår dock, såsom många gånger blifvit framhållet, att utöfva någon kontroll genom statskoncession.

Skogar.

Arbetet för nydaning inom skogsbruket behärskas ännu lika väl som inom jordbruket på ett ödeläggande sätt af den privaträttsliga uppfattningen, som skapats af de gamla frihandelsteorierna och med gladt mod

Bih. till Riksd. Prot. 1909. 1 Saml 2 Afd. 2 Band. 50 Häft. (N:o 112.) 1

offrar innehållet för formen. Liksom man ofta med ruinerande kostnader för de enskilde söker bereda dem nya jordbruk men låter mångfaldigt flera färdiga jordbruk gå under, på samma sätt inriktas ansträngningarna på att skapa skog på skogsmarker, sedan de blifvit sköflade på skogskapitalet, under det att ingenting får göras emot sköflingarna själfva.

Vid trenne riksdagar (1903, 1907 och 1908) väcktes förslag, att ägare af skogar af mera betydande omfattning måtte åläggas att å dem införa uthålligt skogsbruk. Vid alla tre tillfällena bifölls förslaget visserligen af Andra Kammaren, men det förkastades af den Första och någon ansats till regeringsinitiativ har icke någonsin förnummits. Till stor del beror denna utgång, utom af inflytandet från privata intressen äfven därpå, att det anses vara en okränkbar privaträtt att få förstöra skogskapitalet till skada för land och folk. Endast för tvånget af ett riksdagsbeslut anses man nödgas vika.

Men ibland hjälper icke ens detta. Riksdagen begärde år 1903 lagstiftning mot, att de till fidekommisssegendomar hörande skogar utsattes för sådan behandling, att därigenom skogskapitalets fortfarande afkastningsförmåga i vissa delar af landet äfventyrades. Denna skrifvelse har från jordbruksdepartementet öfverlämnats till justitiedepartementet och hvilat där utan märkbar åtgärd. Under tiden må dessa skogar på många håll gärna nedhuggas. Att det är en särdeles brådskande sak att förekomma detta, synes icke någon tänka på.

Vid förra riksdagen föreslogs en framställning till Kungl. Maj:t att efter verkställd utredning särskildt genom skogsvårdsstyrelsernas sammankallande till gemensamma öfverläggningar måtte utarbetas och framläggas förslag till erforderliga ändringar i lagstiftningen om värden af enskildes skogar. Denna framställning ledde ej till något. Men nu nyligen har på enskildt initiativ dessa styrelser haft ett gemensamt möte i enahanda ändamål. Af de talrika motioner, som väcktes vid detta möte, var det egentligen endast ett par tre, som riktade sig emot själfva sköflingen af skogskapitalet. Och just dessa blefvo afslagna utaf mötet. Detta är också betecknande för det härskande åskådningssättet.

Det behöfves någon hänsyn för skogen, denna rikedomskälla både för vår ekonomiska och andliga kultur. Förvärf af skog i afsevärd utsträckning bör därför icke medgifvas utan garantier mot missbruk. Förvärfvets giltighet bör därför vara beroende på offentligt medgifvande (koncession). Villkoren kunna väsentligen tjäna tre olika ändamål. Villkor kunna sålunda uppställas i syfte att förekomma skogens sköflande eller utnyttjande i öfrigt på ett skadligt sätt. Vidare kan hänsyn böra tagas till att gagnet af skogen kommer den ort till godo, där skogen

är belägen, hvilken hänsyn kan föranleda begränsningar i främlingars förväfvsrätt. Slutligen kan det vara af vikt, att det allmänna stat eller kommun förbehålles rätt att öfvertaga skogen antingen omedelbart (förköpsrätt) eller i någon viss framtid.

Ansatser till en sådan koncession förekommer redan i vår lagstiftning. Lagförklaringen den 3 oktober 1829 innehöll sålunda förbud för utländsk undersåte, att utan Konungens tillstånd få förvärfva och besitta fast egendom i riket, hvilket särskildt bör ha betydelse för skogsförvärf. Aktiebolagskommittén har i sitt år 1908 afgifna betänkande framlagt bland annat ett lagförslag, enligt hvilket, i anledning af en Riksdagens framställning, äfven svenska bolag skulle vara underkastade dylik koncession, när i bolagsordningen hinder ej är satt för utlänning att förvärfva aktier i bolaget.

Lagen af år 1906, rörande förbud i vissa fall för bolag eller förening att förvärfva fast egendom inom norra delarna af riket, innefattar i själfva verket också en koncessionslag för förvärf särskildt af skogsfastigheter. Lagen går visserligen å ena sidan ännu längre, genom att den lägger tonvikten på förbudet. Men den medger å andra sidan, att Konungen kan gifva tillstånd till förvärf på grund af särskilda förhållanden. Å andra sidan medgifves, att viss hemman tillhörig skogsmark (utskog) må kunna obetingadt förvärfvas. Detta lagens innehåll förklaras däraf att den närmast afser att skydda själfva jordbruket på skogsfastigheterna.

Men äfven förenämnda undantag i 1906 års lag för utskogar har blifvit angripet. Andra Kammaren har senast år 1908 för sin del beslutat, att äfven förvärfvet af dessa utskogsområden skulle förbindas med det koncessionsvillkoret, att det allmänna, i första rummet kommun och därefter staten, skulle få förköpsrätt.

Det är uppenbart, att det behöfves en särskild lag om förvärf af fast egendom och särskildt om förvärf af skogsfastighet, som reglerar förhållandena ur ofvan angifna synpunkter. På 1850-talet var frågan äfven uppe såvidt rörde utlänningars förvärf, men saken förföll då. Det af lagberedningen upprättade förslag till jordabalk innehåller ej något i detta afseende.

Grufvor.

Äfven i tider, då den privata äganderätten till jord som mest uppburits af lagarne och åskådningssätten, har det framstått såsom en fråga för sig, om denna äganderätt äfven rättsligen och rätteligen borde

inbegripa mineralier, som gömdes i jorden. Man har häfdat, att staten icke jordens innehafvare vore ägare till desamma.

Den äldre rättsvetenskapen höll före, att denna statens rätt eller det så kallade bergsregalet uppstått först på tolfte och trettonde århundradet genom enväldshärskares maktspråk. Den nyaste rättsforskningen åter har uppdagat, att statens rätt till mineralierna varit lag eller häfd mycket långt tillbaka i tiderna hos många olika folk, särskildt under inflytande af phönisisk eller romersk rätt.

Denna rättsuppfattning är naturlig. Den privata äganderätten till jord skyddas eller angripes allt efter som tillgången på jord öfverstiger eller understiger den allmänna efterfrågan och behovet däraf för mänsklig tillvaro. Då mineralierna hafva stort brukningsvärde, men deras förekomst är sällsynt, har man ansett det behöfligt och följaktligen äfven riktigt, att de tillhörde staten, det vill säga alla medborgare.

Nämnda åskådning, som framträdde nästan öfverallt, har dock under vissa tider varit grumlad eller till och med bortglömd. Detta antingen i följd af den enskilda egennyttans ingripande eller på grund af manchesterprincipers landvinningar.

Sälunda tillhörde i Storbrittanien mineralierna förr kronan, men med dess sjunkande makt tillskansade sig jorddrottarne dem. Följden har blifvit, att enligt nuvarande rätt i England tillhöra endast guld- och silfverfyndigheter ännu kronan, därför att det icke finnes några sådana. Alla öfriga förefintliga mineralier äro inneslutna i jordägarerätten. Denna senare rättsuppfattning har öfverförts till Förenta staterna.

I Frankrike tillhöra mineralfyndigheterna sedan gammalt staten. Äfven här sökte jorddrottarne och förmådde äfven för någon tid tillvälla sig en del af denna rätt, men kronan lyckades, senast på 1400-talet, återtaga hvad den förlorat. Under franska revolutionstiden anbefalldes physiokraterna, att grufvorna skulle afstås till jordägarne. Denna lära bekämpades segerrikt af Mirabeau och nationalförsamlingen förklarade dem för nationalegendom. Detta är i hufvudsak ännu gällande rätt i Frankrike. Statskoncession erfordras för att få idka grufdrift och staten bestämmer villkoren. Hvarken jordägaren eller upptäckaren hafva några lagliga företrädesrätter till grufdriften.

På enahanda grundsatser, som den fransyska rätten, bygger äfven gruflagstiftningen i Belgien, Holland, Luxemburg, Spanien, Portugal, Grekland, Turkiet och Tunis.

Italien har ej någon enhetlig gruflagstiftning. Den sardiniska gruflagstiftningen öfverensstämmer med fransk rätt. På ett par orter tillhöra alla eller vissa mineralier jordägaren. På öfriga ställen äro de sedan romar-

tiden skilda från jorlegendomen. För ny grufdrift fordras dock öfverallt statslig koncession. Salt är nationalegendom.

För Tyskland, Österrike och Schweiz gäller, att förfogandet öfver mineralierna har tillkommit och fortfarande tillkommer staten. Någon jordägarens rätt eller någon egen rättighet för uppfinnaren finnes icke. Emellertid har på senare tider särskildt från och med 1850- och 60-talen staten afstått sin företrädesrätt och tillsvidare medgifvit en hvar att förvärfva rätt till grufvor på vissa i lagarne fastställda betingelser. Särskildt har detta i Preussen mest konsekvent genomförts. Denna rätt till fri inmutning kallas bergsbrukets friförklaring.

Norsk gruflagstiftning bygger i hufvudsak på den tyska uppfattningen.

Hvilka grundsatser, som i Sverige må hafva gällt för grufvätten från äldsta tider, synas icke vara af forskningen uppdagade. Att regalrätten till grufvor redan under senare tiden af medeltiden varit genomförd, antages dock såsom gifvet. Tämligen otvetydigt uttalas detta i 1485 års förordning om malmberg. Under Gustaf den I:ste framträdde regalrätten tydligt; alla malmberg i Sverige lyda till kronan, heter det i ett kungligt påbud. Under de följande tiderna stödde sig alla författningar om bergsbrukets ordnande på uppfattningen af kronan såsom ägare till mineralierna. Denna regalrätt låg äfven till grund för 1600-talets gruflagstiftning. I en författning från den tiden kallas hela bergsnäringen för kronans bergverk. Denna regalrätt utöfvades dels så, att kronan dref bergsbruk för egen räkning — år 1639 ägde kronan exempelvis i Södermanland 8 grufvor, 5 hyttor och 9 hamrar — och dels privilegierade personer att idka grufdrift. På 1700-talet började emellertid äfven här göra sig gällande enahanda strömningar som i Tyskland till förmån för bergsbrukets friförklaring. I förordningen den 27 augusti 1723 stadgades sålunda, att med ordet regale därefter ej skulle förstås annat, än att kronan förbehöll sig att privilegiera den, som hade håg, lust och förmögenhet att idka grufdrift. Uppfinnarens rätt bestämdes i sammanhang härmed till fjärdedelen af grufvan och vid vissa ädlare verk till hälften. Med tiden utsträcktes uppfinnareandelen i allmänhet till hälften. Någon bestämd rätt för jordägaren att delta i arbetet nämnes ej i 1723 års författning. En konsekvens af densamma var emellertid, att jordägaren skulle medgifvas att för andra hälften delta i grufdriften. Denna konsekvens utdrogs af senare författningar och gäller äfven för närvarande. Men därvid kvarstår till följd af regalrätten, att jordägaren ej får förbjuda andra bearbeta mineralfyndigheter samt måste själf uppträda som uppfinnare och iakttaga

därför stadgade former för att vinna rättighet att bryta mineralier å egen mark.

Af den förestående framställningen framgår således, att hos de anglosachsiska, latinska och germaniska folken statsmaktens äganderätt till mineralierna varit ursprungligen en i det stora hela själfskrifven och erkänd sak. Med tiden har emellertid förhållandena utvecklats sig så, att inom England mäktiga jordmagnater usurperade denna rätt från kronan till förmån för jordägaren, hvilken nya rättsordning ännu bibehållit sig inom den alltid mycket konservativa anglosachsiska rätten. Bland de latinska folken och deras efterliknare har däremot statsmakten, segerrikt afvisande de enskilda jordägarnes äfven här framkomna anspråk, ännu in i våra dagar bibehållit sin suveränitet öfver malmfyndigheterna. Den germaniska rätten slutligen har gått den vägen, att staten utan att uppgifva regalrätten tillsviðare disponerat densamma på det sättet, att hvem som helst, som upptäckte en mineralfyndighet, privilegierats att för egen räkning bearbeta densamma med eller utan tillåtelse för jordägaren att till någon del få deltaga i arbetet.

Häraf följer således att regalrätten till grufvor fortfarande ligger till grund för den svenska gruflagstiftningen. Ett utbyte af inmutning mot koncessionssystemet innebär således ur privaträttslig synpunkt ingen fullständig nyhet utan blott en förändring i det sätt, hvarpå staten använder sin regalrätt.

Det bör då möta så mycket mindre betänkligheter för en dylik förändring, om ett verkligt behof däraf verkligen förefinnes. Så är ock förhållandet. Man har på senare tider haft tillräckligt nedslående erfarenheter af den nuvarande lagstiftningens äfventyrliga verkningar. Äfven de, som ej vilja gifva något erkännande åt synpunkten, att värdeutbytet af mineralierna bör i möjligaste mån komma nationen i sin helhet till godo, måste dock medgifva, att det äfven här finnes statsintressen att bevaka, hvilka aldrig komma till sin rätt genom den fria inmutningen. Insikten härom vaknar mer och mer.

Våra erfarenheter ha också redan ledt till vissa inskränkningar i inmutningsrätten. Sålunda blef genom 1886 års lag om eftersökande och bearbetande af stenkolsfyndigheter, koncessionssystemet tillämpadt på dessa.

En annan sådan tidsföreteelse är det provisoriska upphäfvandet sedan år 1902 af inmutningsrätt för annan än kronans räkning å kronojord, som ej innehafves under ständig besittningsrätt eller är anslagen till boställe. Från 1907 har enahanda förbud utfärdats för Västerbottens och Jämtlands län.

Ett lika tydligt språk, i hvilken riktning erfarenheten lärt oss, att gruflagstiftningen nu bör gå, talar den uppgörelse, som på statsmaktens initiativ åren 1907 och 1908 ägt rum i fråga om statens delägarskap i och lösningsrätt till järnmalmsförekomsterna i Kiruna och Gellivare samt Svappavaara.

Det förtjänar också omnämnas, att inom de två nordligaste länen på senare tider med Riksdagens tillåtelse skett åtskilliga upplåtelse af kronojord för bearbetande af icke inmutbara bergsprodukter med tillämpning af koncessionssystemet.

En ohållbar konsekvens af inmutningsrättens bibehållande är särskildt att anteckna.

Sakkunnige intyga att en relativt obetydlig del af landet och i synnerhet af Norrland ännu varit föremål för detaljerade undersökningar om mineralförekomster. Det är därför ett förhastadt påstående, som ofta på lösa antaganden framkastas, att icke mycket vidare vore att upptäcka. Professorn vid tekniska högskolan W. Petersson erinrar i detta afseende i ett utlåtande, hurusom den ifriga malmundersökning, som föranleddes af järnvägsbyggandet Gellivare—Ofoten, resulterade till upptäckandet inom Jukkasjärvi och Gellivare socknar af en mängd malmfyndigheter inom områden, där förut inga eller endast enstaka fynd voro kända, såsom Tuollavaara, Ekströmsberg, Mertainen, Leveäniemi m. fl. Oaktadt denna systematiska undersökning upptäckas där fortfarande nya fyndigheter.

Man säger nu, att inmutningsrätten är nödvändig för upptäckandet af nya fyndigheter. Under antagande att ett sådant upptäckande är särdeles nödvändigt äfven för närvarande, hvarom olika meningar göra sig gällande, bör detta lika väl kunna ske med koncessionssystemet såsom erfarenheten ju ock visat. De upptäckter, som göras af grufarbetare och andra ensamma letare samt af dessa sedan mot en ringa ersättning öfverlåtas åt andra, som hafva tillfälle att närmare undersöka saken, kunna och pläga också med koncessionssystemet särskildt honoreras och detta ofta på ett rättvisare sätt än under köpslående med förste spekulant, som anmäler sig. En verklig malmundersökning åter af en trakt kräfver en välutrustad och dyrbar vetenskaplig expedition. Dylika expeditioner bekostas för närvarande af enskilda kapitalister. Skulle åter dessa, ifall deras vinst genom koncessionssystemet i någon mån begränsades, upphöra därmed, hvilket dock icke behöfver blifva händelsen, ligger det i hvarje fall nära till hands, att staten själf utrustar dylika vetenskapliga expeditioner.

Medel för en början till en dylik expedition beviljades också vid 1907 års riksdag i syfte att åstadkomma utredning rörande malmförekomster och tekniskt användbara bergarter kring den ifrågasatta inlandsbanan. Detta beslut föranleddes af ett vid riksdagen framställt ännu vidsträcktare yrkande om en undersökning i hela riket af mängden förefintliga nyttiga mineralier. Ut i detta ärende infordradt yttrande betonade chefen för geologiska undersökningen vikten af sådana undersökningar genom statens försorg.

Det ligger i öppen dag och medgifves äfven af sakkunniga, att dylika undersökningar å statsverkets sida icke rimligen låta sig förenas med tillvaron af inmutningsrätten, med hvars tillhjälp enskilde kunna obehindradt passa på att tillgodogöra sig frukterna af statens utredning. Ur denna synpunkt kan den beslutade statsundersökningen kring inlandsbanan knappast betecknas annat än som ett obetänksamt företag. Lika orimligt skulle det varit, om Riksdagen bifallit en år 1907 väckt motion att med statsmedel direkt understödja enskilda för upptäckande af malmfyndigheter för dessas egen räkning.

Af det anförda framgår, såvidt vi förstå, att tiden nu är inne i vårt land att indraga inmutningsrätten och återgå till ett mera kontrolleradt förfogande öfver mineralrikedomarne. Därmed är icke sagdt, att ej inmutningsrätten fyllt sitt värf under vissa perioder. Men hvarje rättsinstitut är underkastadt förvandlingens lag. Nya tider och nya förhållanden hafva sina särskilda kraf. Bergsbrukets redan nådda utveckling, tidens rastlösa sträfvan att med oanade hjälpmedel skapa enskilda monopol och framkalla rofbrytning, våra egna erfarenheter i dylika afseenden, allt detta bör ha uppdragat, att staten bort redan för länge sedan inslagit på andra vägar i begagnandet af sin regalrätt till mineralierna. Likaväl som man i Preussen funnit tiden vara inne att genom en återgång till koncessionssystemet skydda landets förnämsta mineraltillgångar, kol och salt, mot den enskilda spekulationen, lika väl bör det gamla järnbärrlandet bereda sig ett motsvarande skydd för sina återstående främsta malmtillgångar. Härmed är icke sagdt annat än att man i alla fall både kan och bör tillgodose såväl uppfinnarens och jordägarens skäligena anspråk som industriens kraf att erhålla tillräckligt med malm utan byråkratiska hinder och omgångar.

På hufvudsakligen ofvanstående skäl väcktes motion om ny grufslagstiftning i syfte, att inmutningsrätten skulle upphävas samt nya fyndigheter af nu inmutbara mineralier i stället bearbetas af staten eller ock af enskilde efter erhållen statskoncession. Förslaget afslogs af Riksdagen, i Andra Kammaren dock efter omröstning med 116 röster

mot 95, hvilka senare afgåfvos för en reservation inom lagutskottet i motionens syfte. Det är nu så mycket mera anledning att återupptaga denna sak, som en proposition väntas till denna Riksdag med definitivt förslag i anledning af inmutningsrättens suspendering å kronojord i de nordligaste länen.

Vattenfall.

Jämväl i fråga om vattenfallens tillgodogörande kan uppstå monopol till skada för det allmännas intressen. Detta spörsmål äger hos oss stor aktualitet. Vårt land är nämligen rikt på vattenfall och det timras upp stora hus af förhoppningar för framtiden på dessa kraftkällor. Men medan man sysselsätter sig med dylika förhoppningar, arbetar spekulatjonen oförtrutet för att söka grusa dem. Felet ligger här hos samhällsförhållandena och något måste väl göras för att mota spekulatjonen. Det gäller se till, att ej staten och hela orter blifva för sina oafvisligaste behof alldeles beroende af enskildes godtycke. Ett allmänt intresse är det ock, att den oerhörda värdeförhöjning af vattenfallen, som med visshet kan under tidernas lopp emotses, till afsevärd del blifver en samhällets egendom.

Äfven industrien är här en synnerligen intresserad part. Ofta sammanblandar man två skilda saker, nämligen industrien såsom sådan samt enskildes spekulatjoner i industrivärlden och deras källflöden, landets naturrikedomar. Dessa sträfvanden blifva allt mer en öfverhängande fara icke minst för industrien själf. Sedan aktievärdena uppdrifvits, drager man sig vid gynnsamt tillfälle tillbaka med sin vinst, kvarlämnande den verkliga industrien att nedtryckas under alltför stora kapitalutlägg, hvaraf sedan i sin ordning äfven konsumenterna blifva lidande. Men vattenkraftens ökade värde i framtiden får ej bli företrädesvis en tillfällig konjunkturvinst för några få, utan skall varaktigt fördela sig i ökad nytta för konsumenterna och minskade bekymmer för produktionen. Detta kan i längden ej vara annat än till gagn för den idoga industrien, om det än framstår såsom en olägenhet för de omförmälda mellanhänderna.

Under sådana förhållanden vore tryggast, att staten och kommunerna ägde vattenfallen samt själfva utnyttjade dem eller för möjligast billiga afgifter upplät kraften för industriella behof och belyningsändamål.

Emellertid äga enskilde ännu inemot 85 procent af landets vattenfall. Det kräfvos då, att statsmakten har i sin hand att här ingripa reglerande för ofvan angifna ändamål. Bland de åtgärder, som därvid främst stå till buds, är som sagdt koncession.

Denna fråga har redan vid tidigare tillfällen varit föremål för Riksdagens behandling och äfven delvis föranledt lagstiftning i den förordade riktningen. Anledning till ett sådant ingripande kan äga rum antingen vid vattenkraftens användning på stället eller ock vid dess bortledande till användning på annat håll genom kraftledningar. I båda fallen har denna angelägenhet varit å bane.

Vid 1896 års riksdag väcktes åtskilliga motioner i syfte att vidga möjligheterna för industrien att draga nytta af vattenkraften i landet. Ändamålet var naturligtvis särdeles behjärtansvärdt. Men viktigt hade också varit att samtidigt värna om det allmännas rätt och särskildt skydda industrien mot spekulation. Intresset för denna angelägenhet lyste däremot med sin frånvaro.

Bland annat föreslogs sålunda expropriationsrätt för framdragande af elektriska ledningar för belysning eller kraftöfverföring öfver annans mark. Riksdagen beslöt äfven en skrifvelse i sådant syfte.

År 1900 kom härefter en kungl. proposition i ämnet, som dock lika litet tog någon hänsyn till det allmännas intresse. I en motion begärdes därför afslag å propositionen och nytt förslag. Utom åtskilliga andra anmärkningar, såsom att jordägarens rätt ej behörigen iakttagits, framhölls att för rätt att anlägga starkströmsledning å annans mark borde sökas statens koncession, att denna koncession jämte expropriationsrätten borde beviljas endast på viss tid i sänder samt att vid koncessionen borde fastställas en viss årlig koncessionsavgift efter vissa grunder att tillfalla staten och eventuellt till vissa andelar äfven kommunen och jordägaren. Denna senare avgift skulle bland annat hafva till ändamål att till det allmänna indraga en del af den framtida ökningen i vattenkraftens konjunkturvärde samt att bevara åt det allmänna möjligheten att vid trängande behof kunna inlösa vattenfallet för rimligt pris. Första Kammaren biträdde i hufvudsak propositionen, Andra Kammaren afslog den och begärde nytt förslag.

År 1902 återkom Kungl. Maj:t med saken. Vål var nu jordägarens rätt bättre tillgodosedd men hvad som anmärkts i fråga om det allmännas intresse hade fortfarande lämnats utan allt afseende. Kanske trodde man sig genom det förra tillmötesgåendet kunna lyckas tillfredsställa Andra Kammarens landtmän. I väckta motioner upprepades emellertid de bortglömda anmärkningarna. Första Kammaren blef nu tvungen att gifva sig i fråga om den påyrkade tidsbegränsningen. Andra Kammaren beslöt en koncessionstid ej öfverstigande 30 år och Första Kammaren högst 50 år, hvilket sedan sammanjämkades till 40 år. Däremot lyckades det ej vinna någon framgång åt yrkandet om fast-

ställelse af en koncessionsafgift. Den beslutade tidsbegränsningen på högst 40 år återfinnes nu såsom ett moment i 2 § af lagen den 27 juni 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar.

Vid förenämnda två riksdagar utkämpades sålunda den grundläggande striden ifråga om koncession såsom villkor för att få utnyttja vattenfall, såvidt detta skedde genom kraftledningar. Första betingelsen härför är nämligen fastställandet af en begränsad koncessionstid. Regeringen sökte båda åren med all makt genomdrifva upplåtelse på evärdelig tid, hvilket sträfvande äfven fick sitt uttryck i dess år 1902 framlagda men afvisade förslag att upplåta åt ett enskildt bolag evärdelig nyttjanderätt till en afsevärd del af statens egen vattenkraft vid Trollhättan. Till sist segrade dock tidsbegränsningen och därmed ansåg man sig hafva vunnit en trygg utgångspunkt för att sedermera komma fram till ett fullt utveckladt koncessionssystem.

Vid 1907 års riksdag gjordes ett försök att föra fram äfven denna senare sak med hänsyn till vattenkraftens tillgodogörande i allmänhet. Det ifrågasattes nämligen dels en allmän utredning och beskrifning öfver enskilda och kommuner tillhörande mera betydande vattenfall i landet, dels ock förslag till åtgärder bidragande till att dessa kraftkällor, särskildt enskilda tillhörande vattenfall må i möjligaste mån komma landet och industrien och ej spekulationen till godo. I motiven framhölls bland dessa åtgärder statskoncession, särskildt efter norskt föredöme. Andra Kammarens tillfälliga utskott fann emellertid det på sakens dåvarande ståndpunkt vara för tidigt att ange några åtgärder. Utskottet tillstyrkte därför endast motionens förra del, hvar efter frågan för den gången föll i båda kamrarne.

Saken är emellertid brådsakande och måste därför komma tillbaka, till dess den blifvit löst. Det må härvid endast tilläggas, att hvad ofvan sagts rörande vattenfall äfven lika fullt gäller större vattenregleringar för åstadkommande af vattenkraft.

Ett särskildt kapitel, berörande frågan om koncession för rätt att utbygga vattenfall på platsen, utgöres af den omtvistade rätten att *öfverbygga kungsådra*.

Det har ofvan anmärkts, hurusom vid 1896 års riksdag framkommo förslag att underlätta för industrien att kunna utnyttja vattenfallen och att ett af dessa förslag afsåg expropriationsrätt för framdragande af elektriska kraftledningar. De andra förslagen åsyftade alla i hufvudsak rättighet för strandägare att i landets forsar och vattenfall få tillgodogöra sig vattenkraften jämväl i kungsådra.

Man må nu ha hvilka meningar som helst om kungsådrens rätts-

historiska betydelse. Faktum är, att den enligt allmän lag skall hållas fullständigt öppen för allmänna ändamål och att endast med statsmakternas begifvande en rubbning kan ske i detta förhållande. Likaväl som i fråga om expropriation af mark för kraftledning, hvilket också kräfde medverkan af statens lagstiftning, hade staten äfven här ett förpliktande tillfälle att förbehålla sig ett medinflytande genom att meddela koncession endast för viss tid i sänder och att eventuellt upptaga en koncessionsavgift. Hvad särskildt angår avgiften är en sådan i detta fall berättigad äfven såsom en arrendeavgäld för rätten att förfoga öfver en vattenkraft, som strandägaren förut ej fått begagna sig af.

Men såsom redan sagts sysslade 1896 års Riksdag ej med några tankar i dessa riktningar. Riksdagen beslöt därför utan någon reservation en skrifvelse i jämväl dessa motioners syfte.

Redan år 1899 framlades en kungl. proposition i detta ämne, hvori föreslogs ett tillägg till förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund den 30 december 1880 i ändamål att för tillgodogörande af vattenfall eller fors finge med Konungens begifvande byggas i kungsådra. Icke heller i denna proposition inrymdes någon tanke åt angelägenheten att på samma gång tillvarataga det allmännas rätt för framtiden. Och en stor försummelse var, att icke heller någon af oss i Riksdagen kom att då tänka på denna sak, såsom däremot skedde nästföljande år vid behandlingen af propositionen om expropriation för elektriska kraftledningar. Kungl. Maj:ts förslag blef sålunda i detta ämne genom ett rent förbiseende oanmärkt antaget af Riksdagen, hvar efter lag utgafs den 20 oktober 1899.

Denna försummelse, hvilken man senare kom underfund med, gjordes ett försök att reparera vid behandlingen år 1904 af väckt fråga om revision af lagstiftningen om jordägares rätt till vattnet å hans grund. I en reservation till lagutskottets betänkande påyrkades, att i motiven till Riksdagens skrifvelse skulle fästas uppmärksamhet på, att dylika upplåtelse borde meddelas endast genom ett modernt koncessionsförfarande. Samma skäl menade man, som talade för begränsning af tiden för koncession å elektriska ledningars framdragande, borde äfven föranleda till att det allmänna ej för all framtid afhände sig förfoganderätten öfver vattenkraften i kungsådra och att äfven möjlighet hölles öppen, att utarrenderingen kunde ske mot en viss afgäld. Upplåtelsen enligt 1902 års Riksdags beslut af en del af statens vattenkraft vid Trollhättan medgafs också ej för längre tid än högst fyratio år i sänder. Ifrågasvarande reservation lyckades dock ej samla majoritet ens i Andra Kammaren.

Vid 1907 års riksdag återupptogs frågan och yrkades ett tillägg till

8 § i förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund i syfte att tillstånd till öfverbyggandet af kungsådra skulle få meddelas endast på viss tid, högst fyratio år. Lagutskottet förordade i stället en hemställan, att vid meddelande af tillstånd skulle göras den sålunda ifrågasatta begränsningen. Förslaget, som föranledde häftiga debatter, afslogs af båda kamrarna, i den andra med 101 röster mot 85.

Långt senare, såsom det säges efter enskild framställning först i slutet af år 1907 från vattenrättskommittén, har börjat införas i de där-efter meddelade koncessionerna för kungsådras öfverbyggande, att koncessionshafvare »skall vara underkastad den ytterligare inskränkning i rätten att tillgodogöra sig vattnet i kungsådran, som kan föranledas af ny lagstiftning beträffande vattenrätten och därmed sammanhängande ämnen». Det är dunkelt, om därmed äfven afses ett eventuellt stadgande om viss koncessionstid. Sannolikt är så icke meningen.

Fortfarande kvarstår således såsom en stor otillbörlighet, att staten på detta sätt kanske för all framtid utan tillräcklig omtanke bortgifver vattenkraften i kungsådra och såmedelst öppnar ytterligare marknad för spekulationen. Lätt skall det också inträffa, att staten nödgas för allmänt ändamål återköpa gåfvan med det belopp, hvartill en evärdelig nyttjanderätt kan uppskattas. Intill dess frågan om koncession för utnyttjande af enskilda vattenfall i allmänhet blir afgjord, är det därför fortfarande af vikt att få tydlig föreskrift om, att kungsådra ej nu bortkoncessioneras för all framtid.

Torfmassar.

Från år 1900 och de följande åren härleda sig statsmakternas omedelbara omsorger att befordra tillgodogörandet af den rikedom, som ligger i vårt lands torfmossar. Man ser i dessa vår framtids stenkolslager. Jordbruksministern yttrade 1901 till statsrådsprotokollet, att få frågor voro af så mycken betydelse för vårt lands ekonomiska framtid, som den om tillgodogörandet för industriella och kommunikationsändamål af den i landets torfmossar befintliga bränsletillgång. Det gällde därför att med all kraft arbeta för undanröjandet af de tekniska och ekonomiska svårigheterna, som stode i vägen. Äfven 1902 års Riksdag framhöll, hurusom målet vore, att torfven skulle blifva ersättningsmedlet för stenkol och ved. Därigenom skulle landet särskildt få en lättnad i den outhärdliga tungan att hämta bränsle från andra länder, hvilket ock satte oss i ett farligt beroende. Det gällde sålunda att uppamma en omfattande torfindustri för tillverkning af brännorf och torfkol samt framställande af torfströ.

De åtgärder, som hitintills från statens sida vidtagits, äro anställandet af torfingenjörer och torfassistenten, understöd till en torfskola för utbildande af instruktörer och förmän samt inrättande af en lånefond för torfindustriens befrämjande. Under år 1906 ansåg man sig kunna beräkna antalet torfströfabriker till 120 och antalet brännorf-fabriker till 81.

Under det man sålunda går framåt i utnyttjandet af torfmossarne samt alltmer öfvervinner de tekniska och ekonomiska svårigheterna, kommer man sannolikt förr eller senare till en tidpunkt, när torfmossarna få ett afsevärdt spekulationsvärde. Då inträder äfven här behovet likaväl som vid grufvor och vattenfall att staten kan reglera förhållandena, så att ej detta bränsle oskäligt fördyras för näringarne och den stora allmänheten genom uttagandet af oskäligen spekulationsvinster.

Nu kan det möjligen sägas, att behovet af en sådan kontroll ännu icke yppat sig på detta område. Men detta beror på, att ett sådant behof sällan plägar få göra sig gällande, förrän man står inför ett mer eller mindre för sent. Kunna torfmossarna verkligen få den omdanade betydelse för vårt lands ekonomi, som man drömmer om, så är det tillrådligast att se sig före i tid.

Dessa synpunkter beträffande torfmossarna gjorde sig gällande inom Andra Kammaren vid behandling den 13 april 1907 af en proposition om försäljning af en staten tillhörig torfmosse. Förslaget afslogs af kammaren efter votering.

De särskilda villkor, under hvilka koncession i förenämnda olika fall bör beviljas, får liksom de fall, för hvilka koncession öfver hufvud taget behöfver sökas, göras till föremål för särskildt öfvervägande. Den utländska lagstiftningen lämnar härutinnan riklig vägledning och särskildt förtjänar uppmärksammas ett norskt regeringsförslag rörande bland annat koncession för förvärf af vattenfall, grufvor och skogar, hvilket förelagts innevarande års storting. Frågor, som härvid kunna särskildt beträffande grufvor, vattenfall eller torfmossar uppkomma, äro: i hvad mån och till hvilken tidsutsträckning viss koncessionstid bör bestämmas; huruvida och efter hvilka grunder det allmänna bör förbehålla sig inlösningsrätt under koncessionstiden och rätt att vid dess slut öfvertaga anläggningen mot eller utan ersättning; huruvida och i hvilken mån koncessionsafgift bör erläggas eller föreskrift meddelas om fastställande af taxor eller andra bestämmelser för uthyrning af elektrisk kraft eller om skyldighet för koncessionshafvaren att på vissa villkor tillhandahålla kraft åt den kommun, där anläggningen finnes;

huruvida han tilläfventyrs bör iklädas vissa rimliga skyldigheter till förmån för den i verket sysselsatta arbetspersonalen o. s. v.

I afvaktan på sakens definitiva afgörande bör en provisorisk lagstiftning redan nu komma till stånd.

På grund af hvad sålunda anförts, hemställes,

att Riksdagen ville:

A) hos Kungl. Maj:t anhålla om öfvervägande, i hvad mån och under hvilka villkor genom lag bör stadgas *koncession* för förvärf och utnyttjande af:

1:o) skogar af större omfattning,

2:o) grufvor,

3:o) vattenfall,

4:o) torfmossar af större omfattning

samt framläggande snarast möjligt af det lagförslag, hvartill detta öfvervägande kan föranleda.

B) i afvaktan på nämnda lagstiftning för sin del antaga provisoriskt:

1:o) en lag om att Konungens tillstånd i vissa fall erfordras i angifna afseenden,

2:o) särskildt ett tillägg till förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund i syfte att koncession för öfverbyggande af kungsådra beviljas endast för viss tid i sänder.

Lagutskottet torde formulera sistnämnda förslag.

Stockholm den 26 januari 1909.

<i>Carl Lindhagen.</i>	<i>Nils Persson.</i>	<i>Ernst Blomberg.</i>
<i>Bernh. Eriksson.</i>	<i>A. Thylander.</i>	<i>Gustaf Strömberg.</i>
<i>Herm. Lindqvist.</i>	<i>Sven Linders.</i>	<i>Värner Rydén.</i>
<i>Hjalmar Branting.</i>	<i>F. W. Thorsson.</i>	<i>O. H. Waldén.</i>
<i>Knut Tengdahl.</i>	<i>V. A:son Berg.</i>	<i>L. J. Carlsson.</i>
<i>J. Hasselquist.</i>	<i>Viktor Larsson.</i>	<i>G. A. Rundgren.</i>
<i>Ernst Söderberg.</i>	<i>Johan Forssell.</i>	<i>C. G. Lindley.</i>
<i>J. Th. Johansson.</i>	<i>J. A. Wallin.</i>	<i>Joh. Åberg.</i>
<i>E. C. Kropp.</i>	<i>Emil Kristensson.</i>	<i>Aug. Nilsson.</i>
<i>C. E. Svensson.</i>	<i>E. A. Leksell.</i>	<i>Sven Persson.</i>
<i>K. A. Borg.</i>	<i>A. C. Lindblad.</i>	<i>E. Palmstierna.</i>
<i>N. Edv. Lindberg.</i>	<i>Hj. Rissén.</i>	<i>A. J. Christiernson.</i>